

Els llibres i les indústries culturals

Francesc Parcerisas
Universitat Autònoma de Barcelona

Una qüestió prèvia: ¿quina massa lectora?

Sembla evident que, quan parlem de l'evolució del llibre al llarg d'un segle —sobretot d'un segle de transformacions tan radicals com el segle XX—, el primer que ens cal plantejar és a quina mena de públic pot haver anat adreçat el llibre —així, en general. El segle XX, a Catalunya, va ser un segle de transformacions i trasbalsos importantíssims. El 1900 la població no arribava als dos milions d'habitants; el 1930 ja havia crescut fins assolir-ne 2,7 milions; el 1960 gairebé fregava els quatre milions; i el 2000 era de 6.262.000 persones; avui sobrepassa els set milions. I cal que ens adonem que, dins d'aquesta massa demogràfica, no tothom ha tingut accés a la lectura. Per manca d'educació. L'alfabetisme, com a resultat de la formació i de l'escolarització, sol anar de bracet del creixement econòmic i social del país. Els dos grans postulats del republicanisme i de l'obrerisme van ser, justament, l'educació i l'associacionisme per aconseguir la transformació de l'individu i el canvi de la societat. A Catalunya, el 1900 hi havia un 53 % de població analfabeta, el 1915 l'analfabetisme era del 48 % a Catalunya (a Espanya, un 60 %), el 1930 ja només era del 21 %¹

1. Jordi MONERS I PUJOL-BUSQUETS, «A la recerca de l'home nou», a: AA.DD., *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. 8, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1995, p. 314.

i, a finals del segle XX, el 1996, a conseqüència de la Llei d'escolarització obligatòria dels anys setanta havia davallat fins a un 1,8 %, percentatge integrat molt possiblement per gent que, per la seva edat, no havia pogut ésser mai escolaritzada.

Si considerem aquests importants increments demogràfics, ens adonarem que, a molts efectes, però d'una manera ben determinant per al món del llibre, l'augment de la població ve produït, a més, per la immigració de fora del territori, una immigració que, llevat de zones o èpoques molt concretes, és abassegadorament de parla castellana i que circula lliurement (i no vull pas negar que potser es desplaça de manera «políticament incentivada») dins un únic Estat, armada no sols del dret de fer servir la llengua que li és pròpia, el castellà —que és la llengua oficial arreu—, sinó, molt sovint, sense el coneixement, la possibilitat o cap mena d'incentiu per a aprendre el català; suposant que això sigui —si mai ho és i en quines circumstàncies— possible, ja que l'allau immigratori, sobretot entre 1940 i 1975 va impedir un contacte normal amb la gent autòctona i va crear grans barris i zones exclusivament d'immigrants. (Només a la dècada dels quaranta van arribar a Catalunya unes 250.000 persones procedents majoritàriament d'Andalusia.) Aquesta població nova, a més, solia treballar en llocs de baixa qualificació professional, de serveis i com a peons, on tampoc no li era possible aquest contacte. L'excepció es produeix en algunes zones rurals, on els percentatges d'immigració són més baixos i, per tant, més fàcilment assimilats.

D'altra banda, l'alfabetització, que havia tingut els seus inicis abans de la guerra, esdevé general en uns anys en què l'únic ensenyament és encara en castellà. És per això que no ens ha de sorprendre que una part important de la població lectora de Catalunya, almenys fins als últims deu o vint anys del segle XX, tingui com a llengua familiar i com a llengua d'Instrucció el castellà.

Si pensem en la formació lectora de molts ciutadans del país, veurem que abans de la Guerra moltes de les edicions d'ateneus i cooperatives són en castellà, una llengua que predomina en el món de la lectura obrerista: ho eren, si no vaig errat, molts dels textos de la Escuela Moderna. Les editorials «proletàries» Bauçà, Àgora, Juvenal, Helios de Barcelona o la Biblioteca Estudios de València, per a les quals treballaren durant els trenta grafistes insignes com Helios Gómez o Josep Renau, sempre van editar en castellà.² Certament això es troba equilibrat, de cara als lectors catalans del primer terç del segle XX, sobretot gràcies a l'esforç que fa la Mancomunitat en el camp educatiu. Com a primera institució que representa políticament tot Catalunya des del 1714, la Mancomunitat s'havia de plantejar reptes com la normativa ortogràfica i, amb els pocs recursos de què disposà, va dur a terme una actuació importantíssima en el terreny de la cultura, en l'educació i en l'aposta per l'ensenyament modern (per exemple, la implantació del mètode Montessori). També és l'època en què es creen les

2. Vegeu FREIXAS, Sergi i GARRIGA, Jordi, *Libros prohibidos. La vanguardia editorial desde principios del siglo XX hasta la Guerra Civil*, pròleg d'Enric SATUÉ, Barcelona, Viena Arte, 2006, 173 p.

primeres biblioteques populars i escoles professionals i tècniques. L'any 1909 a Catalunya (quan encara no existia la ràdio, que no es popularitzarà fins als anys trenta) hi havia quaranta-tres diaris amb un tiratge de 377.600 exemplars. Però un cop més cal tenir en compte que gran part de la premsa era en castellà. En castellà són el *Mundo Deportivo* (1906) i *Solidaridad Obrera* (1907), i aquests diaris coexisteixen amb el *Papitu* (1908-1937)³ i *La Veu de Catalunya* (1899), o amb altres diaris catalans que es consoliden sobretot als anys vint amb tirades importants com *La Publicitat* (1922).⁴ Aquesta premsa castellana i catalana és una lectura que no sabem si exclou o se superposa als nombrosos llibres de quiosc i sèries populars i de butxaca en català, amb fenòmens excepcionals com *En Patufet* i tota l'obra de Folch i Torres, amb l'aparició del llibre escolar català als anys trenta en editorials com Dalmau Carles, l'Editorial Pedagògica o Seix Barral, o amb la tasca de divulgació religiosa en català iniciada, entre d'altres, pel Foment de Pietat Catalana.

No cal dir que aquesta primera i incipient promoció de la lectura —institucional o privada— en català queda totalment estroncada durant els anys de la postguerra, amb la prohibició total d'ensenyar o editar en català, i amb l'assimilació ideològica promoguda des del franquisme de «catalanes, rojos y masones». I, tanmateix, l'època de postguerra és un moment en què és fàcil comprovar el gran pes que van adquirir algunes indústries editorials que van saber facilitar elements bàsics i senzills de lectura als segments creixents de nous lectors —ara forçosament, no cal dir-ho, en castellà. Vull recordar l'extraordinària florida de la literatura popular i de quiosc en castellà dels anys quaranta, cinquanta i seixanta, i les col·leccions de l'oest, de detectius, de novel·la rosa, d'aventures o de còmics sortides d'empreses com Bruguera, Molino, Juventud, Toray, Mateu, Ediciones G.P., Baguñà... Alguns d'aquests llibres, encara avui dissortadament molt mal estudiats, van assolir gran popularitat i nombroses reedicions, però molts dels seus lectors —una primera generació alfabetitzada que no coneixia encara la televisió— mai no van poder fer el salt a la lectura en català. Perquè aquest salt requeria, com he dit, una consciència, que sovint no existia, de la possibilitat i noblesa cultural de llegir en català i un esforç personal important per a adquirir la nova llengua. De fet, els lectors que van poder fer aquest salt, en condicions de precarietat i de catacumbes, el van fer per accedir, en general, a productes intel·lectualment molt diferents de la literatura de consum i distracció a què, mentrestant, s'havien avesat. En algun lloc, Josep Pla recorda que l'any

3. Del competidor del *Papitu*, *El Nando de Llofriu*, sembla que el 1923 se'n tiraven quaranta mil exemplars. Vegeu Just ARÉVALO, «Notes sobre editors, col·leccions i obres populars i de consum que sí varen existir a la Barcelona del primer terç de segle», *Els Marges* (Barcelona, Curial), núm. 67 (octubre del 2000), p. 107. També el que s'hi explica de l'activitat impressora i editora de Fèlix COSTA i les col·leccions populars que va llançar, en castellà i català.

4. Sembla que el 1927 tots dos diaris havien arribat a tiratges de quaranta mil exemplars, un increment notabilíssim de lectors, que, després, potser no ho eren de llibres: Francesc VALLVERDÚ, «L'edició catalana de 1923 a 1930», *Els Marges* (Barcelona), núm. 9 (1977), p. 26.

1946 no hi havia al mercat «cap llibre català que no hagués estat editat com a mínim deu anys abans». ⁵ En contrapunt a aquesta misèria, recordem que *El Coyote* de José Mallorquí, editat per Plaza, va començar a publicar-se l'any 1944 a 2,50 pessetes i que tenia tiratges de cinquanta mil exemplars i que, de l'*Enciclopedia Pulga*, de la mateixa editorial, iniciada el 1953, sembla que alguns volumets van arribar als cent mil exemplars ⁶ a un preu d'1,5 pessetes l'exemplar —i a 8 pessetes l'exemplar de la sèrie «Pulga Gigante». ⁷ Si calgués fer demagògia, podríem comparar aquesta producció per al consum massiu del tomb dels anys quaranta als cinquanta amb els tres-cents exemplars de bibliòfil de *L'Odissea* de Riba, apareguda el 1948, amb un preu de venda de mil dues-centes pessetes de l'època per exemplar!

És, doncs, tenint presents aquestes pinzellades sobre les peculiaritats —de dimensió i de formació— del possible públic lector en català al llarg del segle que, ara, examinarem alguns dels aspectes més destacats del món del llibre.

El llibre fins a la Guerra Civil

L'edició del llibre en català fins a la Guerra Civil ha tingut un pes tan important des del punt de vista intel·lectual que n'han passat desapercebuts altres aspectes. La seva importància ve, al meu entendre, del caràcter fundacional del catalanisme cultural del segle XX. Mai, des de molts segles enrere, la cultura catalana no havia tingut una consistència, un projecte conjunt nacional, i una nòmina de creadors del rigor i la categoria com la que va aparèixer durant el primer terç del segle. La importància del projecte, però, amb cims culminants de reeiximent a la Mancomunitat i la República, no ens hauria de fer oblidar l'abast benintencionat i transcendental, però socialment migrat, d'algunes de les empreses culturals. En el cas del llibre, que ara ens ocupa, no es pot ignorar, posem per cas, la gran dependència econòmica de l'edició en català respecte a l'edició en castellà. Moltes de les grans iniciatives editorials catalanes són subsidiàries d'edicions, impremtes o publicacions periòdiques en castellà; i algunes de les exclusivament catalanes tenen una difusió numèrica relativament migrada. Podem fer totes les excepcions que fan al cas (algunes de les quals veurem més endavant), però, d'una manera massa semblant al que encara passa avui dia, l'embranchida econòmica del país (i la seva riquesa) no en té prou, malgrat els esforços de normalització i d'estructuració d'un país

5. Citat per Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (1939-1975)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2006, p. 23.

6. Citat per Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (1939-1975)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2006, p. 218.

7. *Enciclopedia Pulga, Catálogo ilustrado, núms. del 1 al 200*, Barcelona, G.P., s/d, i Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (1939-1975)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2006, p. 217-218.

modern, amb un mercat reduït i nyicris que té, com a consumidors més destacats, la petita burgesia i la burgesia il·lustrada, l'alumnat de les breus i febles institucions d'ensenyament i els fidels de l'església catòlica (que, d'ençà del segle XIX, duu a terme una intensíssima acció per no perdre parròquia davant els ensenyaments i l'associacionisme obreristes). El gran mercat dels editors catalans, però, és, i continuarà sent-ho molt de temps, Espanya i Amèrica. A Amèrica s'hi exportava fins al 50 % de la producció, i grans editorials com Sopena, Gili, Salvat, Seguí i Juventud hi tenien delegats i dipòsits de distribució.⁸

Santiago Salvat, a la conferència de 1936 «L'editor davant el llibre», diu: «A Espanya hi ha, en conjunt, uns dos-cents vint editors, concentrats cent vint a Barcelona, noranta a Madrid i els deu restants entre València, Burgos, Girona i alguna altra capital de província. Els editors madrilenys, molts d'ells, la major part, són editors i llibreters a la vegada. De moltes edicions únicament en són administradors».⁹ Aquesta gran potència editorial de Catalunya, amb un peu al mercat americà i tirades regulars de tres mil i quatre mil exemplars, és, com deia abans, molt més modesta quan n'hem d'analitzar la producció autòctona. Tot i així, des del punt de vista industrial i comercial, és a aquests aplecs d'editors que devem la creació de les diverses associacions modernes gremials, la reclamació de mesures protectores per al llibre, la professionalització del sector (amb la separació important de l'ofici impressor de l'ofici editor), l'interès per les arts del llibre, els contactes internacionals i la participació en fires, etc.

I potser calgui destacar que, al costat de l'embranchida empresarial per fer-se amb el mercat en castellà, hi ha un substrat natural, tot i que modest, d'atenció a l'edició del llibre en català. No oblidem que, com deia Nicolau d'Olwer a *La lliçó de la dictadura* (1931), «sota les vergassades dictatorials, Catalunya experimentarà una doble reacció saludable —liberal i catalanista».¹⁰ Tot i això, no deixa de ser revelador que, a la primeria del segle, als cursos professionals de l'Institut Català de les Arts del Llibre, hi figurin classes de tipografia, composició, dibuix, enquadernació i gramàtica castellana, però que el català (encara en ple desori prenortatiu) no hi sigui present per res. Aquesta mena de contradicció entre la defensa del negoci comercial, gràcies al gran mercat castellà i la defensa d'allò estrictament català, té moments curiosos com la fira del llibre de Leipzig de 1914, en què l'Instituto Catalán de las Artes del Libro ha de fer totes les gestions perquè Espanya hi sigui dignament representada, aixecant «el pabellón nacional en honra de la patria, afrontando sacrificios de todo género en holocausto de la nacionalidad que representa».¹¹

8. Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (fins al 1939)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2005, p. 54-60.

9. Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (fins al 1939)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2005, p. 102.

10. Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (fins al 1939)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2005, p. 15.

11. Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (fins al 1939)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2005, p. 47.

En qualsevol cas, gràcies a les dades recollides per F. Vallverdú i M. Llanas respecte a un segment dels anys vint, tenim una mostra del total de llibres en català que s'hi van editar: 1925, dos-cents vint-i-quatre; 1926, dos-cents vint-i-nou; 1927, dos-cents seixanta-u; 1928, dos-cents trenta-quatre; 1929, dos-cents vuitanta-vuit; 1930, tres-cents vuit.

La qual cosa representa un progressiu increment del percentatge respecte al total de la producció de llibres a Espanya, en què el llibre català passa de ser un 7,7 % el 1926 a un 10,26 % el 1930. Aquesta bonança és continuadora de les iniciatives anteriors de llarg abast que havien obert el camí, com ara la «Biblioteca Popular de L'Avenç» (1903-1915), capdavantera en els afans de modernització ideològica del país, ja que, com deia el seu text programàtic: «ve a omplir un buit cada dia més sentit pel poble català a causa de l'expansió de la nostra nacionalitat, que porta en si l'ús cada dia creixent de la nostra llengua: oferir lectura abundosa i triada per un preu mòdic».¹² En l'èxit de L'Avenç (que, tot i així, en el seu moment haurà de plegar per raons econòmiques) s'emmirallen altres iniciatives de la primèria del segle com la «Lectura Popular» de la Il·lustració Catalana, apareguda entre 1913 i 1921 amb tres-cents seixanta-quatre títols i l'edició econòmica de les obres de Verdguer (apareguda entre 1913 i 1916), o la «Novel·la Nova» (dos-cents seixanta-quatre números entre 1917 i 1923). Destaca, en aquest període, pel seu exclusivisme català i per la seva orientació literària, l'Editorial Catalana (1917), una idea de Prat de la Riba, lligada a *La Veu de Catalunya*, amb un consell d'administració presidit per Francesc Cambó, i Josep Carner com a director literari fins al 1921. Gràcies a la seva «Biblioteca Literària» i a la «Biblioteca Catalana», l'editorial esdevé en més d'un sentit continuadora de la tasca modernitzadora de L'Avenç, assolint, segons que sembla, la xifra de cinc mil subscriptors. Tanmateix, vuit anys més tard, el 1925, a causa també d'una crisi financera, l'editorial passa a mans d'Antoni López-Llausàs de la llibreria Catalònia.

Aquests primers èxits editorials en català, potser comercialment frustrats, justifiquen la relativa eufòria dels anys vint. Anys en què podem comptabilitzar l'aparició de la «Bernat Metge» (1923), «La Novel·la d'Ara» (1923), la inauguració de la llibreria Catalònia (1924), l'inici dels clàssics de la Barcino (1924), els primers volums de la «Biblioteca Gentil» (1924) o de «La Novel·la Estrangera» (1924), la creació de l'Editorial Mentora (1926) —filial de Juventud i dedicada a la novel·la popular de consum— o l'edició dels primers volums de la Bíblia (1928-1948) de la Fundació Bíblica Catalana. I, malgrat tot, enmig d'aquests petit oasi d'iniciatives, cap al 1927 es produeix l'anomenada «batalla del llibre» que serveix perquè Joan Estelrich, en uns articles publicats a *La Veu de Catalunya*, escrigui unes paraules que ens semblen aplicables al conjunt de l'edició catalana del segle XX: «el nucli substancial de lectors, àvids de tota mena de publicacions, és d'uns mil cinc-cents, entre els quals es troben els subscriptors a

12. Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (fins al 1939)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2005, p. 274.

tota mena de revistes i col·leccions. Això és poc; aquests mil cinc-cents haurien d'ésser cinc mil, xifra obtinguda per l'Editorial Catalana en els seus començos...».¹³ Les causes d'aquesta manca de lectors no s'escapen a ningú; la mateixa Editorial Catalana ja ho havia palesat a la seva declaració d'intencions: «aquesta empresa està segura que el mercat del llibre català és més que suficientíssim, si tots els que parlen i estimen la nostra llengua es decideixen a ésser catalans per sobre de tot, és a dir, a no voler servir-se de llengües estranyes per a llur nodriment intel·lectual mentre ho trobin en la pròpia».¹⁴

Dins d'una cauta eufòria, doncs, podem al·ludir als avenços dels anys trenta cap a la normalització del llibre en català. Una part no gens menystenible d'aquest progrés és la instauració de la normativa fabriana arreu i la seguretat d'un públic amatent que segueix les novetats amb un cert grau de fidelitat. Una editorial com Proa, fundada a Badalona el 1928, dedicada a traduccions de la gran novel·la del XIX i als autors contemporanis catalans, publica en vuit anys, fins a la Guerra, noranta-dos títols, amb un catàleg i unes traduccions que encara fan sovint de molt bon llegir. Catalònia reprèn algunes de les col·leccions de l'Editorial Catalana i n'enceta d'altres, com ara la «Biblioteca Univers», que amplia el ventall de clàssics a Longus, Swift o Voltaire. I la mateixa Catalònia edita el *Diccionari General de la Llengua Catalana* (1932), que l'editorial anuncia a la seva revista *D'Ací d'Allà* amb aquesta frase: «La primera eina de treball de tot català culte. L'obra cabdal del mestre Pompeu Fabra». I encara el 1934 Josep Janés i Olivé enceta els magnífics «Quaderns Literaris», que fins i tot en plena Guerra Civil es posen al mercat, amb periodicitat setmanal, amb un total dos-cents vint-i-dos títols de format econòmic, d'amb autors catalans consagrats com Carles Riba o Puig i Ferrater i d'altres de joves com Pere Calders, Salvador Espriu o Mercè Rodoreda, i noms estrangers com André Gide, Katherine Mansfield, Virginia Woolf o Ernest Hemingway.

De tot el conjunt del món del llibre anterior a la Guerra, cal destacar-ne l'enorme sentit del deure cívic i la perspicàcia i intel·ligència d'un nombre important de patums de la gestió cultural de l'època. La idea de redreçament i de servei plana sempre damunt l'edició catalana, acompanyada, cada cop més, de la necessitat de fer viable el món editorial gràcies a la publicitat, la captació de subscriptors, l'augment de vendes i la novetat capaç de competir amb altres iniciatives en llengua castellana. El temps brevíssim entre aquestes iniciatives i l'ensulsiada definitiva de la Guerra potser ens fa mitificar avui aquelles empreses, però el fet que el *DGLC* de Fabra s'imposés amb la força i rigor d'una eina de referència, que ho fessin les traduccions de Nin, Payarols o Carner, o que els noms dels autors de les col·leccions de Janés siguin avui noms de referència en la literatura universal, per força ens ha de fer pensar que la relació entre el llibre i el seu públic no anava mal encaminada.

13. Citat per Francesc VALLVERDÚ, «L'edició catalana de 1923 a 1930», *Els Marges* (Barcelona), núm. 9 (1977), p. 23-50.

14. Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (fins a 1939)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, p. 294.

El llibre a la immediata postguerra

Del llibre català a la immediata postguerra no cal dir-ne gaires coses, ja que la situació és de persecució total. Ha estat ben estudiat en els seus pertinaços intents per treure cap, o per esquivar una situació d'anorreament a mort. Els estudis d'Albert Manent i Joan Crexell en donen fe a bastament.¹⁵ Els intents són resistencialistes, astuts i abnegats per aprofitar qualsevol esclatxa. Tot plegat per donar testimoniatge d'una voluntat que ha estat militarment conquerida, però no vençuda. Els més de mil títols publicats en català en els dos anys i mig de guerra, entre el juliol del 1936 i el gener del 1939, representen la pervivència d'algunes editorials i col·leccions a les quals se sumen iniciatives públiques com les del Comissariat de Propaganda o la Institució de les Lletres Catalanes. Ara bé, els vuit-cents seixanta-cinc títols que havien aparegut el 1936 davallen a un total de dos-cents quaranta-quatre en els cinc anys que van de 1939 a 1943,¹⁶ comptant-hi fins i tot els llibres apareguts a l'exili; i en els tres anys següents, del 1944 al 1946, les xifres pugen lentament fins a quatre-cents vint-i-quatre títols;¹⁷ és a dir, en tres anys es va publicar la meitat del que s'havia publicat en l'últim any de normalitat. Moltes d'aquestes edicions, a més, només circulen de sota mà i consten d'uns tiratges ínfims.

Del tipus d'actitud que s'imposa, en dona un exemple escruixidor l'acta de la Cambra del Llibre exhumada per Manuel Llanas,¹⁸ on compareixen, el 3 de febrer de 1939, a Barcelona, el «jefe del Servicio Nacional de Propaganda», Dionisio Ridruejo, i el «jefe de Ediciones», Pedro Laín Entralgo. Diu:

El Sr. Ridruejo dirige un saludo a los reunidos y expresa su satisfacción ante el hecho de la espontánea y entusiasta adhesión de la Cámara al Movimiento Nacional de España. Comunica a los reunidos que el Servicio cuya Jefatura ostenta, está expresamente encargado de entender en todo lo que directa e indirectamente se refiera al libro. Estima necesario señalar que el nuevo Estado, fiel a las directivas que le informan, interviene no sólo en el aspecto económico del libro, sino en su aspecto político y moral, reservándose las funciones rectoras que un tiempo estaban en manos de la iniciativa individual o bien de organismos constituidos democráticamente. El Sr. Ridruejo, seguro de que la Cámara apreciará el cambio profundo operado en España a partir del levantamiento de Julio

15. Joan CREXELL, *El llibre a Catalunya durant la guerra civil*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, 196 p.; Albert MANENT i Joan CREXELL, *Bibliografia catalana dels anys més difícils (1939-1943)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, 69 p., i Albert MANENT i Joan CREXELL, *Bibliografia catalana: cap a la represa (1944-1946)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, 150 p.

16. Albert MANENT i Joan CREXELL, *Bibliografia catalana dels anys més difícils (1939-1943)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, p. 16.

17. Albert MANENT i Joan CREXELL, *Bibliografia catalana: cap a la represa (1944-1946)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 48.

18. Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (1939-1975)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2006, p. 34-35.

de 1936, no duda que dicha corporación, acomodándose al nuevo orden, se sujetará a las normas que dicte el Servicio Nacional de Propaganda y le prestará su colaboración más entusiasta renunciando a procedimientos de gobierno actualmente desechados como incompatibles con la orientación dada por el Caudillo para la reconstrucción y el engrandecimiento de España. El Sr. Ridruejo invita al Pleno a que someta una relación de los componentes que lo integran a la superior aprobación del Servicio Nacional de Propaganda, el cual está llamado a resolver en definitiva sobre la suerte de la corporación. Con este gesto el Consejo acreditará de un modo patente su acatamiento a la jerarquía, que constituye la piedra angular de la España Nacional. A partir de esta fecha la Cámara debe renunciar a toda acción autónoma; los organismos competentes del nuevo Estado se encargarán de dictar normas y fijar la orientación a seguir.

És una acta tan absolutament esborronadora que no cal afegir-hi res.

La represa i els anys de creixement editorial

Ara bé, cal dir que l'edició catalana (que no l'edició «en català») no va trigar a remuntar l'ensulsiada econòmica provocada per la Guerra. L'empenta (i potser també la submissió) del conjunt dels editors catalans i, en qualsevol cas, el profit tret de les esclertes que ofería la conjuntura política, queda palesa en la nòmina dels presidents del Gremi d'Editors a partir de 1936: són Joaquim Sopena, Josep Zendera, Santiago Salvat Espasa, Gustau Gili, Santiago Salvat Dalmau, Francesc Bruguera i Frederic Rahola. Una continuïtat total, doncs, de les grans empreses editores en castellà.

No voldria ser gaire genèric, però crec que, a partir dels anys cinquanta o poc abans es produeix en el món del llibre un doble fenomen que té un cert paral·lel en el món d'altres productes de consum. El primer fenomen que cal destacar és la necessitat de fornir eines noves i elementals (ja que fins aquell moment eren pràcticament inexistent) a una capa molt àmplia de la població. El segon fenomen és l'ambició de crear uns productes prou atractius i barats que siguin capaços de generar un mercat nou de trinca. El primer fenomen té el seu equivalent en la proliferació de les andròmines domèstiques del que es va anomenar la «línia blanca» (cuines, neveres, rentadores, escalfadors d'aigua), que en el món del llibre són, en aquests anys, les enciclopèdies, els diccionaris, les històries i geografies, les obres de divulgació, de temes de la llar, d'oficis, medicina, etc.; i potser podríem incloure en aquest apartat, atesa la seva obligatorietat, els llibres de text. Labor, Sopena, Marcombo, Salvat, Gili són bons exemples d'aquest tipus de producció, com ho són Bosch, Bruño o Salvatella en el llibre escolar.

El segon fenomen té a veure amb l'accés a un incipient mercat de consum que, en el món del llibre, pot venir representat per les sèries populars, la novel·la de quiosc, o la literatura juvenil; en el món de l'edició espanyola, n'és el millor exemple l'embranchida de la mítica col·lecció «Austral» (que durant la Guerra havia substituït, des de l'Argentina, l'antiga

col·lecció «Universal» de Calpe) o, ja a Catalunya, editorials com Molino, Toray, Bruguera o la col·lecció «Juvenil Cadete» de Mateu. Aquest incipient mercat de nova creació es comença ja a diversificar molt clarament segons el poder adquisitiu dels consumidors i, al costat dels productes de pura evasió i dubtosa qualitat literària (amb excepcions com els Simenons que Ferran Canyameras comença a publicar a Albor i Aymà), apareixen també llibres destinats a les prestatgeries de les classes benestants: sèries d'obres completes, premis Nobel, premis Goncourt, premis Pulitzer, antologies temàtiques, autors per països... L'editorial Aguilar a Madrid, amb la seva col·lecció «Obras Eternas» relligada en pell i en paper bíblia, o les similars de Janés a Barcelona van destacar en aquesta mena d'oferta.

Tenim una fusió d'èxit d'aquestes dues línies d'actuació en l'editorial Planeta, fundada el 1949. Els seus grans triomfs inicials provenen d'algunes obres de ficció, com les novel·les de José M.ª Gironella (*Los cipreses creen en Dios* i *Un millón de muertos*, la primera amb més de quatre milions d'exemplars venuts), l'èxit de la *Gran Enciclopedia Larousse* i l'expansió, a partir de 1956, del Crédito Internacional del Libro, que va saber col·locar a moltes llars sèries senceres d'autors de prestigi, premis o literatures nacionals en volums relligats i paper bíblia.

Aquesta expansió també és visible en altres terrenys; per exemple, en la conversió de l'antiga editorial escolar Seix Barral en una editorial eminentment literària i moderna. Seix Barral, amb la creació el 1955 de la col·lecció «Biblioteca Breve», els seus contactes amb un cercle influent d'editors europeus, i la creació de fóruns, com ara el premi Biblioteca Breve (1958-1972) o el premi Formentor (1961), és un bon indicador dels canvis ideològics que també arriben al món editorial. L'expansió dona peu a l'aparició de gran nombre de noves empreses, algunes creades al final mateix de la Guerra, com Destino (1939) o Caralt (fundada el 1942); d'altres una mica més tardanes, com Noguer (1951), Dánae (1959) —que després donarà lloc al grup Océano—,¹⁹ Lumen (1960), Nauta (1962) i, alguns anys més tard, Tusquets (1969) o Anagrama (1969). A aquestes editorials, s'hi afegeixen també antics editors que retornen a Catalunya com a distribuïdors, és el cas d'Edhasa (1946, com a distribuïdora) o Grijalbo (també com a distribuïdora, el 1960). En el cas d'Edhasa, vinculada a l'argentina Editorial Sudamericana, fundada entre d'altres per López-Llausàs, l'editorial es fa càrrec a partir del setembre del 1954 de la segona edició del *DGLC* de Pompeu Fabra, que continuarà explotant amb notable èxit comercial fins a l'aparició del *Diccionari* de l'Enciclopèdia Catalana i el plet subsegüent, ja entrats els anys vuitanta.

El clima polític i econòmic progressivament menys dictatorial va permetre una certa regularització d'antigues empreses que havien sobreviscut amb grans dificultats els anys més

19. D'*El libro de la vida sexual* de Juan José LÓPEZ IBOR, se'n van vendre cinc milions d'exemplars, segons diu Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (fins a 1939)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2005, p. 101. Xavier MORET diu que en deu anys en van vendre deu milions: *Tiempo de editores. La edición en España, 1939-1975*, Barcelona, Destino, 2002, p. 148.

durs de la postguerra. És el cas de l'Editorial Alpha, editora de la «Bernat Metge», que, fins al 1946 només pot publicar dos llibres i que, a poc a poc, agafarà el ritme de dues o tres traduccions per any, fins a assolir els tres-cents cinquanta títols actuals. Alguna cosa semblant s'esdevé amb Barcino, que reprèn l'activitat en català el 1947 amb dos volums de l'obra d'Arnau de Vilanova i inicia noves col·leccions d'erudició a la dècada dels cinquanta, com ara la «Biblioteca Verdaguèria» (1953). El ritme d'edició hi és sempre lent fins que el 1972 troba el patrocini de la Fundació Carulla. Un tercer exemple és la Selecta de Josep M. Cruzet, inscrita al registre editorial el 1946, tot i que ja havia publicat l'obra completa de Verdaguèr en ortografia prefabricada (l'única autoritzada) el 1941. La Selecta és l'esforç més important per retornar el llibre als lectors catalans, amb patrocini de la Nit de Santa Llúcia inclòs, i constitueix un intent de petit cànon de la literatura a través de les obres completes d'autors consagrats. La «Biblioteca Perenne», també relligada en pell, paper bíblia i text a doble columna, ens parla d'un públic comprador benestant, al mateix temps que Cruzet manté l'aposta per autors com Josep Pla, de qui inicia unes frustrades obres completes, però de qui publica cinquanta títols fins al 1963. La «Biblioteca Selecta» assoleix cent títols el 1952, i tres-cents el 1961. Tot i que la seva activitat continua, la mort de Cruzet el 1962 frena el que podia haver estat l'entrada d'un editor en català en el moment expansiu de l'edició que justament s'inicia durant aquests anys.²⁰ A aquest grup d'editorials supervivents cal afegir com a mínim el nom de l'editorial mallorquina Moll (fundada ja el 1934, editora del *DCVB* i de les *Rondaies Mallorquines* que van tenir un paper essencial en la lectura en la llengua del poble) i que continua en la postguerra amb les col·leccions «Raixa» i «Les Illes d'Or», i amb les miscel·lànies «Cap d'Any», sempre amb una tasca abnegada i constant.

Aymà, creada en plena postguerra (1942), difon la «Col·lecció Literària Aymà» (on apareix la *Primera història d'Esther* de Salvador Espriu) entre 1947 i 1950, gràcies, en part, al fet de trobar-se econòmicament apuntalada en èxits com la traducció castellana de *Lo que el viento se llevó* (1942). Aymà i Selecta col·laboren també en la creació de premis (el premi Joanot Martorell), un intent d'equilibrar la balança de l'èxit del premi Nadal de Destino entre els escriptors catalans que podien veure's temptats a passar-se al castellà, on podien trobar una més gran difusió de les seves obres. L'any 1962 Aymà és comprada per Joan-Baptista Cendrós, que adquireix també Proa i «Els Llibres de l'Ossa Menor» de Josep Pedreira.

En aquests anys, en què moltes editorials inicien, doncs, la seva expansió, la seva entrada en el mercat en català de vegades ve donada per motius una mica atzarosos. Destino publica tímidament la col·lecció «El Dofí» a partir de 1947 (tot i que gairebé vint anys més tard [1966-1992] empenirà la publicació de la monumental *Obra completa* de Josep Pla); Juventud, de trajectòria molt dilatada i especialitzada en la novel·la rosa i el llibre juvenil i

20. Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (fins a 1939)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2005, p. 233-239

d'aventures —era l'editora de Zane Grey, Oliver Curwood i, més tard, de Pérez y Pérez—, obté a partir del 1957 èxits espectaculars de vendes gràcies als àlbums de *Tintín*, dels quals Castermann, l'editor original, ja havia traduït sense cap èxit un parell de títols a l'espanyol. L'èxit colossal dels àlbums espanyols es va contagiar a les posteriors traduccions catalanes. Aquest «contagi», però, no es va produir en altres sèries de gran èxit, com ara les d'obres d'Enid Blyton d'*El club de los cinco* i *Siete secretos*.²¹

Com a part de les esclertes de permissivitat de la dictadura, apareixen també editors nous de trinca amb col·leccions de tarannàs ben diferents. Santiago Albertí dona empenta, a partir del 1954, a la «Nova Col·lecció Lletres» amb 1.675 subscriptors i 68 títols fins al 1962, dins una empresa ben falcada per l'èxit dels seus diccionaris. Quatre anys més tard, el 1958, Miquel Arimany enceta la seva primera col·lecció en català, i neixen també Nova Terra i Estela, que difonen l'esperit cristià i el pensament obrer i que tenen enormes entrebancs amb el règim. Estela s'extingeix el 1971 i Nova Terra ho farà el 1979, per donar pas a una nova editorial —Laia— que aprofitarà, en els seus relativament curts anys de vida, el boom editorial de la transició.

La inflexió més important, però, en el món editorial català, ja a la segona meitat del segle, és la creació de dues empreses que, en algun moment, es troben relacionades: Edicions 62 —que s'estrena pel Sant Jordi d'aquell any amb el número 1 de la col·lecció «Llibres a l'Abast»: *Nosaltres els valencians*, de Joan Fuster— i l'aparició, a partir de 1967, dels fascicles de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, els quinze volums de la qual s'acabaran de publicar el 1980. Aquests són els anys de la veritable represa. L'any 1967, es publiquen en català 504 títols diferents, un 4,25 % dels 11.833 títols apareguts a tot l'Estat.²² La importància d'Edicions 62 rau en el fet que és la primera editorial que es dirigeix a un mercat exclusivament en català des d'una gran varietat de temes i interessos, amb autors catalans, traduccions, sèries de pensament, assaig, teatre, etc., i que intenta, amb una imatge moderna, competir amb força en un mercat ocupat majoritàriament per llibres en castellà. En trenta anys d'activitat (fins al 1992)²³ l'editorial publica més de 2.600 novetats, amb més de 20,5 milions d'unitats, dins una seixantena de col·leccions, algunes de les quals esdevenen de referència: «Llibres a l'Abast», per a l'assaig, amb 267 títols; «El Balanci», de novel·la original i traduïda, amb 246 títols; «L'Escorpí/Poesia» i «L'Escorpí/Teatre», amb 149 i 128 títols; «La Cua de Palla» i «Seleccions de la Cua de Palla»; la «MOLC», la «MOLU», etc. Aquesta activitat inclou moments de crisi, com la crisi entre el 1969 i el 1973, la nova expansió a partir del 1979 i

21. D'aquesta última sèrie s'havien publicat quatre títols en català el 1967.

22. Leonor VELA, «La edició en llengua catalana: siglos XIX y XX», a: Hipólito ESCOLAR (dir.), *Historia ilustrada del libro español. La edición moderna. Siglos XIX y XX*, Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1996, p. 436.

23. Totes les dades provenen de *Catàleg General. Trenta anys de llibres en català*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 359-374.

algunes puntes com l'extraordinària difusió donada a les esmentades «MOLC» i «MOLU», gràcies al patrocini de «la Caixa», la coedició amb Orbis de l'obra de quiosc *Història de la Literatura Catalana* o la incorporació, el 1990, de 57 títols de la col·lecció «Textos Filosòfics» que havia pertangut a Laia.

Aquest «moment dolç» de l'edició en català propicia l'aparició de nous segells de tendències ben diferenciades: Edicions Tres i Quatre (1968 i, oficialment, el 1974) a València; Curial (1972), molt centrada en l'assaig i que publicarà el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines; Edicions de La Magrana (1976), que cobreix, entre d'altres, les lectures juvenils, o Quaderns Crema (1979), que dóna difusió a nous escriptors.

És també a partir de mitjan anys seixanta que agafen una embranzida notable les col·leccions de butxaca. Aquestes propostes editorials amb preus més assequibles, que no són pas un invent nou (ja he esmentat el model de la «Universal» i l'«Austral» d'Espasa Calpe), tenien ja col·leccions en circulació com la col·lecció «Z» de Juventud, «Libros Reno», o «Libros Plaza», però la inflexió més gran ve marcada per l'aparició d'Alianza Editorial el 1965. En català, trobem el model a «Quaderns de Cultura» de Bruguera, del 1966; al «Llibre de Butxaca» de Pòrtic, del 1969, o a «El Cangur» d'Edicions 62, del 1974. Pòrtic sembla que no depassà els dos mil exemplars, però Edicions 62 va fer tiratges de cinc mil i sis mil exemplars, amb reimpressions. Cap a la primeria dels anys vuitanta apareix «Llibres a Mà» de Destino. L'experiència va tenir variants i derivacions importants que caldria estudiar amb deteniment. Assenyalem les «Ediciones de Bolsillo» creada per Distribuciones de Enlace (1970), una empresa que aglutinà Barral Editores, Anagrama, Lumen, Tusquets, Edicions 62, Estela (després Laia), Fontanella i Cuadernos para el Diálogo; «Ariel Quinzenal», dedicada a l'assaig; la «Biblioteca Breve de Bolsillo» de Seix Barral —que va difondre, per exemple, l'antologia de la poesia catalana de José Agustín Goytisolo o el *Bearn* de Villalonga—; o l'èxit del llançament televisiu de la «Biblioteca Bàsica Salvat de libros RTV» el 1969-1970.

Un altre fenomen que caldria estudiar són les sèries ofertes als quioscos, com la *Història de la literatura catalana* d'Orbis i Edicions 62, ja esmentada; l'«Antologia de la novel·la catalana» de Planeta (1988); la de «Quinze grans èxits», de diverses editorials amb autors catalans i traduccions, iniciada el 1993; «Escriptores del segle XX» d'Edicions 62, o «Els millors llibres de l'any», de Columna/Planeta d'Agostini, ja el 1999. I, dins uns altres canals de distribució, el paper que tenia una empresa com el Círculo de Lectores (1962) de Bertelsmann, amb més d'1,5 milions de socis a tot l'Estat, dedicada a la venda directa als consumidors de productes editorials de tota mena, sense passar per les llibreries i en condicions especials. També Bertelsmann va acabar creant una versió catalana: el Cercle de Lectors.

Aquests mateixos anys veuen l'aparició d'una eina insubstituïble que, lamentablement, va quedar estroncada. Em refereixo a la publicació del catàleg anual *Llibres en català* que comen-

ça a editar l'INLE el 1967²⁴ i que acaba l'any 1985-1986 com una publicació del Departament de Cultura. Malgrat petites inexactituds, és encara l'eina més important, juntament amb els catàlegs editorials, per a conèixer la producció en català d'aquest període. El catàleg del 1967 ressenya com a llibres editats en català «actualment disponibles al mercat» 3.303 entrades; el del 1985-1986, 4.405.

D'altra banda, l'entrada en vigor de la Llei general d'educació, el 1970, va donar una enorme embranzida a les editorials especialitzades en el llibre de text. Com s'esdevé amb Santillana o Anaya a Espanya, a Catalunya Edebé, Casals, Cruïlla, Barcanova, La Galera, Grup Promotor, Teide o Vicens Vives també prosperen. Vicens Vives, per exemple, com a editorial especialitzada, experimenta una gran embranzida i una important renovació tecnològica i, tot i que sempre havia tingut algun títol en català al catàleg, com els dotze volums de la sèrie «Biografies Catalanes», no és fins al 1978, amb el primer Govern provisional de la Generalitat, que s'endinsa també en el mercat del llibre de text català. Un altre exemple, l'editorial EUMO, de Vic, creada el 1979 com una extensió de l'Escola Universitària de Mestres, i dedicada bàsicament al llibre d'ensenyament i universitari, en vint anys tenia vuit-cents títols en catàleg (una mitjana no gens menystenible de quaranta títols anuals). I del llibre *Pont I*, d'ensenyament del català per a no-catalanoparlants, ven quatre-cents mil exemplars en tres anys; l'any 1994 havia arribat als quatre milions d'exemplars impresos.

Algunes xifres per no desesperar

Aquesta situació de millora de l'edició en català gràcies primer als canvis polítics i, una mica més endavant, a l'oficialització del català, sobretot a l'ensenyament, no vol dir que, en el passat —i malgrat la subordinació a l'edició castellana a què m'he referit constantment— no hi hagués hagut èxits editorials importants. Ja a mitjan segle XIX, el *Camino recto y seguro para llegar al cielo* (1843) del Pare Claret va ser el llibre més divulgat en català i sembla que va assolir, en català i castellà, vendes de 817.000 exemplars.²⁵ El 1883, l'Ajuntament de Barcelona fa un tiratge de cent mil exemplars de l'*Oda a Barcelona* de Verdaguer. Durant més de trenta anys (1904-1938), a la primeria del segle XX, el setmanari *En Patufet* va arribar a editar més de seixanta mil exemplars i moltes de les obres de Folch i Torres van assolir diverses edicions, i les de més èxit

24. Paga la pena d'analitzar la «Presentación» que hi fa Guillem DÍAZ-PLAJA, director de l'INLE, per justificar-lo, amb frases com : «subrayar cómo una parte tan relevante de la cultura española como la que se expresa en la lengua hispánica de Catalunya», o «por esta razón, este «Catàleg» lleva unas líneas prologales en la lengua nacional que quieren ser como un banderín de saludo a todas las literaturas fraternas del área ibérica peninsular», *Llibres en català*, Barcelona, Instituto Nacional del Libro Español, 1967, 173 p. i índexs.

25. C(arles) G(ELI), «El secreto que vino de Alemania», *BABELIA, El PAÍS*, 8 d'octubre de 2007, p. 19.

van ser traduïdes al castellà a la «Biblioteca Rosaleda» de l'editorial Lluís Gili.²⁶ També van ser èxits espectaculars novel·les sentimentals com *La puntaire* de Clovis Eimeric, apareguda els anys vint a l'Editorial Pegaso i després a Mentora, i reeditada de forma ininterrompuda fins a la Guerra.

Els llibres de missa, oració i lectures pietoses del Foment de Pietat Catalana també havien arribat a assolir tirades fabuloses. *El primer llibre del noi cristià*, cent-mil exemplars entre 1919 i 1958; *El Sant Evangeli*, cinc-cents deu mil exemplars entre 1910 i 1965; les *Historietes exemplars*, dos milions sis-cents mil exemplars entre 1916 i 1960; i els *Fulls populars*, tres milions d'exemplars entre 1925 i 1963.²⁷ Només l'any 1924, d'*El Sant Evangeli i els Fets dels Apòstols*, per exemple, se'n van vendre dues edicions amb un total de trenta sis mil exemplars.

De la novel·la *Res de nou a l'oest*, d'Erich Maria Remarque, l'Editorial Proa de Badalona en va fer, el 1931, una edició de trenta mil exemplars. I, encara que només sigui per comprendre l'ambient d'utopia en què en algun moment es va arribar a viure, entre els llibres que figuraven al Servei de Biblioteques del Front hi havia *Notes sobre literatura estrangera*, de Marià Manent, publicades per «La Revista» el 1934 o *Mrs. Dalloway*, de Virginia Woolf, apareguda a Proa en traducció de C. A. Jordana el 1930.

I ja en l'obertura editorial dels anys seixanta, podem referir-nos als diversos tiratges del *Nou Testament* de Montserrat, publicat per l'andorrana Casal i Vall, que sumen més de cent-mil exemplars, o, una mica més tard, en plena expansió editorial de l'últim terç del segle, destacar fenòmens com *El Mecanoscrit del segon origen* de Manuel de Pedrolo, que, incloent-hi una edició no venal, ha assolit possiblement el milió d'exemplars.

Si a aquestes xifres puntuals dels grans èxits de l'edició, hi afegim l'estat actual de la producció feta a Catalunya, semblaria que ens hem de mostrar optimistes —certament optimistes des del punt de vista industrial. Segons la Federació de Gremios de Editores, Catalunya edita el 41 % (21.874 títols) dels 53.000 títols publicats a Espanya.²⁸ En un altre lloc s'indica que el 45,2 % de la producció total del sector del llibre es fa a Catalunya entre 278 editorials agremiades i que això representa el 53,2 % de la facturació espanyola.²⁹ Des del punt de vista de la llengua, l'any 2000 es van concedir 7.372 números d'ISBN a llibres en català, dels quals 5.574 eren primeres edicions; 109, reedicions, i 1.689, reimpressions. D'aquests 7.372 títols, 2.822 entraven a l'epígraf d'ensenyament i educació, 1.499 al de generalitats (que no sé molt bé què deu voler dir) i 1.115 eren considerats de literatura.³⁰ Cal destacar, doncs,

26. Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (fins a 1939)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2005, p. 212.

27. Segons BONET I BALTÀ, citat per Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (fins a 1939)*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2005, p. 218.

28. Carles GELI, «Viaje colectivo al centro de las letras catalanas», *BABELIA, EL PAÍS*, 8 d'octubre de 2007, p. 2.

29. Carles GELI, «Viaje colectivo al centro de las letras catalanas», *BABELIA, EL PAÍS*, 8 d'octubre de 2007, p. 2.

30. MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE, *Panorámica de la Edición Española de libros 2000*, Madrid 2001, p. 120 ss.

el paper decisiu de l'edició escolar i assenyalar que Edebé, Cruïlla i Vicens Vives eren, l'any 2000, les tres editorials amb més títols publicats.

L'últim quart del segle XX ha vist també un altre fet cabdal: la concentració editorial en mans de les empreses multinacionals. Ja a la primèria dels anys 70 Noguer es fon amb Rizzoli i Larousse per formar Norildis i absorbeix el 1976 Caralt; aquest mateix 1976 Plaza és adquirida per Bertelsmann. El 1971, Ariel es fusiona amb Seix Barral i totes dues són comprades el 1982 pel Grup Planeta. El 1996, Tusquets es ven a Plaza & Janés, o sigui Bertelsmann. Planeta adquirirà també una editorial en català, Columna, i ara, fa com qui diu quatre dies, entrarà al Grup 62. El problema de les concentracions editorials és que petites empreses, amb vocació de servei cultural, es veuen sotmeses a criteris estrictament mercantils. El poder inversor de les grans editorials els fa moure *best-sellers* i autors, sobretot si, gràcies a la seva projecció mediàtica, són coneguts del gran públic, però les allunya de molts creadors, d'autors de culte, de la recuperació dels clàssics i del manteniment d'un fons cohesionat. La torna d'aquesta situació és, no cal dir-ho, la proliferació, en els últims anys de moltes editorials modestes, de catàlegs reduïts, però triats, sovint pràcticament familiars. Només fora de Barcelona, podríem esmentar les editorials: Angle de Manresa, El Cep i la Nansa de Vilanova, Afers de Catarroja, Leonard Muntaner de Palma, Galerada de Cabrera de Mar, Límits d'Andorra, L'Emboscall de Vic, Arola de Tarragona, Bromera d'Alzira i moltes altres. L'exemple més clar és el retorn d'Ester Tusquets, tants anys al capdavant de Lumen, al món editorial amb la seva RqR (*erre que erre*), un nom que ho diu tot sobre la tossuderia dels editors vocacionals.

El paper de les traduccions

No voldria avançar en aquest repàs de l'edició catalana al segle XX sense una referència obligada al paper de les traduccions. Analitzat amb una certa perspectiva, el paper de les traduccions ha estat en tot moment indicatiu dels horitzons culturals del país. Al primer terç del segle, l'intent de normalitzar els referents intel·lectuals passa molt clarament per dotar el català d'obres universals traduïdes. Ja hem mencionat la «Bernat Metge», la «Biblioteca Popular de l'Avenç», la «Biblioteca Catalana», la «Biblioteca Univers», la «A Tot Vent» de Proa o els «Quaderns Literaris» de Josep Janés, totes col·leccions amb un pes específic important de llibres traduïts, siguin clàssics grecollatins, grans novel·listes del XIX i el XX o autors estrictament contemporanis. Per fer més punyent aquesta visió clara de la necessitat d'incorporació dels clàssics i de modernització de l'oferta lectora, dos elements més. El primer terç del segle veu l'inici de quatre versions diferents i importantíssimes de la Bíblia: la de mossèn Frederic Clascar, la del Foment de Pietat Catalana, la de Montserrat i la de la Fundació Bíblica Catalana. La necessitat de tenir en català un text fundacional d'Occident hi és ben clara. I un segon element: és en aquests anys que la traducció passa a denominar-se «anostrament». Potser mai, en tota

la història de la traducció, cap llengua no ha manifestat de manera tan clara la necessitat d'incorporar la tradició antiga i els corrents moderns a fi i efecte de donar vigoria i impuls a la seva pròpia activitat intel·lectual i literària.

Alguna cosa similar es pot dir de la traducció a partir dels anys d'expansió editorial, a la dècada dels anys seixanta. La col·lecció «Isard» de Vergara, «El Balanci» d'Edicions 62 o «El Club dels Novel·listes» malden per omplir llacunes antigues o actuals dels lectors catalans. La frustració d'aquests intents, amb la davallada de les traduccions —que, al catàleg d'Edicions 62 entre 1963 i 1969, superaven les obres originals, o la mort de «La Cua de Palla»— mostren la disparitat entre l'excel·lència de les iniciatives i l'emballiment dels lectors, sotmesos potser massa majoritàriament al costum obligat de la lectura en castellà.

Hi ha altres fenòmens relacionats amb la traducció. Un n'és la competència dels mateixos títols amb les traduccions castellanes, sovint més econòmiques, molt més ressenyades als mitjans de comunicació i moltes vegades també deliberadament afavorides pels llibreters, que les ofereixen en lloc més destacat perquè n'esperen vendre més exemplars. Un altre és un cert grau de confusió dels lectors davant els registres més literaris, confusió agreujada en època recent per alguns assajos simplificadors i pel llenguatge molt col·loquial, empobrit i farcit de castellanismes de les sèries televisives. Un tercer fenomen, prou recent també, és la dèria dels autors per publicar gairebé simultàniament la traducció castellana dels seus llibres, amb la qual cosa ofeguen una part del petit mercat on podria haver arribat l'original. En alguns casos ens caldria saber si la distribució de les traduccions castellanes de títols catalans es ven a la resta de l'Estat o només circula dins de Catalunya com una rèplica de l'original. Curiosament aquesta situació encara no sembla haver donat lloc a la idea d'un «grau zero de la traducció»; és a dir, a autors que es neguin a ser traduïts a certes llengües, o traduïts a seques (situació que s'ha produït en altres llengües). «Qui vulgui llegir aquest llibre que el llegeixi en català», en seria l'eslògan.

Relacionat també amb la traducció, paga la pena d'apuntar el fet que, en els darrers anys, han tingut molt d'èxit traduccions catalanes d'autors castellans que escriuen sobre temes catalans i/o barcelonins. *La ciudad de los prodigios* d'Eduardo Mendoza, *Soldados de Salamina* de Javier Cercas, *La sombra del viento* de Carlos Ruiz Zafón y *La catedral del mar* d'Ildefonso Falcones són títols que vindran de seguida a la memòria de tothom. En algun altre moment he sostingut que és, justament, l'inconscient cultural i històric català d'aquestes obres el que fa que no siguin llegides com a traduccions, sinó com a obres catalanes: com haurien estat escrites de debò pels seus autors, si haguessin viscut una situació de normalitat cultural i lingüística que no han viscut. Deixant de banda l'especulació teòrica, també hem de ressaltar que les xifres, de vegades espectaculars, de vendes d'aquestes traduccions al català refermen la idea d'un públic preferentment, si no exclusivament, lector en català.

Una perspectiva ben diferent és la que proporcionen les traduccions del català a altres llengües. Aquí hi ha sempre xifres en augment, tot i que prou modestes, però ajustades a litera-

tures de demografia similar a la nostra, que es troben sempre en fèrria competència entre elles per fer-se un lloc en el mercat mundial. La compleció i el bon funcionament de l'arxiu TRAC (traduccions d'autors catalans), iniciat per la Institució de les Lletres Catalanes i ara gestionat per l'Institut Ramon Llull, ens podria ajudar a saber on som en aquests sentit.

Problemes del circuit del llibre: distribució, emmagatzematge, novetats, fons...

La situació actual del món del llibre comporta una sèrie de problemes de difícil resolució. El primer és la distribució dels productes. La gran quantitat de llibres que s'editen fa difícil assegurar-ne una distribució ràpida i regular, amb reposicions de fons. L'emmagatzematge de l'estoc ha esdevingut un dels grans problemes de les editorials, i la desaparició del fons que no es mou o ho fa molt lentament és una de les poques solucions que s'hi han aplicat. De fet, qualsevol lector té l'experiència d'intentar trobar títols publicats no fa gaires anys, que són impossibles d'obtenir: han estat descatalogats, saldatos o trinxats per fer-ne pasta de paper. I tant se val que es tractés d'una novel·leta primera, d'unes obres completes essencials, o d'un assaig de pes en qualsevol disciplina. D'altra banda, el volum del mercat en català —com he suggerit abans— no és prou gran per a permetre que una edició petita —d'entre mil i dos mil exemplars— s'exhaureixi amb una bona distribució i pagui els costos, encara que no aporti beneficis, cosa que sol passar en l'edició en llengua castellana. Quan un llibre català no es ven, vol dir que ven cinquanta o cent exemplars, tot i que hagi calgut imprimir-ne un miler. L'excés de producció és, doncs, un peix que es mossega la cua a l'espera de trobar maneres de reimprimir més ràpides i eficaces.

També és cert que la rapidesa de rotació de la moda, la substitució d'un model per un altre, s'ha accentuat en tota la civilització actual: en el vestir, en els cotxes, en els menjars... El llibre no n'ha sortit indemne. Els nous títols maten els títols anteriors i és difícil recol·locar antics èxits, clàssics o llibres de vàlua enmig de les novetats. Per a mi fóra bo trobar una llibreria sense novetats, però amb bones edicions de Dostoievski o de Gide, però és molt possible que la mena de lector que jo sóc ja sigui una cosa del passat. No fa pas tants anys els llibreters van haver de promoure la reedició d'un llibre de Carles Riba i d'un de Joan Vinyoli, perquè eren exhaurits i els editors no es veien amb cor de reeditar-los. I si ara sortiu al carrer i us dediqueu a buscar algun Balzac, un Pratolini o un D.H. Lawrence a les llibreries de qualsevol ciutat, no és gaire probable que us en sortiu. I no dic res si el que busqueu és un dels llibres de proses de Joan Teixidor o les memòries d'Aurora Bertrana!

En el cas del llibre en català, la situació es troba agreujada per la fragmentació territorial de l'Estat de les autonomies. No sabem quins llibres surten publicats a les Illes o al País Valencià o a les comarques del Principat, si no som del ram o ens dediquem a fer una sèrie de cerques

a Internet. L'aparició de petites editorials, amb poca capacitat de distribució i de publicitat, garanteix la independència i la llibertat, i és, en realitat, un rebuig de la situació actual, però no facilita l'accés a les obres. La paradoxa brutal d'aquest estat de coses és la d'un editor de textos literaris força interessants, sovint d'autors novells, que, gairebé amb distribució nul·la, té parada muntada al mercat de Vic. I, a l'altre extrem, trobem l'autor que ha publicat una desena de llibres i ha guanyat els certàmens poètics més importants del país, però no aconsegueix de trobar un editor que li'n publiqui regularment l'obra.

La llibreria

Segons un estudi de 1996 de l'Associació d'Editors en Llengua Catalana, el tipus de comerços que despatxa llibres es distribuïa de la següent manera: llibreria general (19 %), llibreria-papereria (42 %), grans superfícies (1 %), quioscos (34 %) i altres (4 %). En xifres totals, el llibre en català ocupava un 23 % de l'espai, i el llibre en castellà un 77 %; aquesta proporció, dins el Barcelonès es convertia en un 15 % davant d'un 85 % del castellà. A les llibreries-papereries i a les grans superfícies es mantenia en general aquesta desproporció 15 % / 85 % i, als quioscos, el llibre català només ocupava un 1 % de l'espai. Tot plegat vol dir que, segons l'estudi, la facturació del llibre en català representava només un 20 % de la facturació global de les llibreries i que la percepció dels llibreters era majoritàriament la d'un estancament en el creixement de les vendes.

Aquests percentatges s'equilibren lleugerament en el cas del llibre infantil, que té sovint una presència d'entre un 40-50 % en català al Barcelonès i del 70-80 % en català a la resta de comarques. No cal dir que, en aquest estudi del 1996, aquesta variable és considerada com un resultat directe de la normalització lingüística en el camp de l'ensenyament.

La meua percepció subjectiva, deu anys després, és que la situació no ha canviat gaire. A Barcelona, que jo sàpiga, només hi ha dues llibreries centrades en el llibre català (ONA i la llibreria de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat). Les dificultats de la difusió entre els territoris de parla catalana fa que una llibreria com l'Espai Mallorca ofereixi sovint novetats d'autors i d'editorials que no es troben enlloc més, que no han estat mai ressenyades a la premsa, i de les quals, fins i tot la gent relacionada amb el món del llibre, en desconeix l'existència i els catàlegs. No fa gaires mesos vaig buscar per gairebé totes les llibreries de Barcelona l'edició crítica del *Tirant* en dos volums, editada a València per Albert Hauf; no la tenien enlloc i, en algunes llibreries, no en coneixien ni tant sols l'existència.

D'altra banda, les grans superfícies (on la presència del llibre català és petita) són, amb diferència, els punts de venda més importants. I, com més grans són aquestes superfícies, més adonats i previsibles són els seus continguts. Les piles de les novetats, dels premis literaris o del que ara anomenem els «autos mediàtics» han fet fora, de fa anys, qualsevol mena de fons.

Intenteu buscar un llibre de referència, d'assaig o de poesia a El Corte Inglés o la FNAC i us adonareu de la inutilitat de l'empresa. Malgrat alguns esforços, la nul·la preparació de gran part del personal de les llibreries tampoc no ajuda a difondre els llibres de circulació més restringida. La dependència —de vegades econòmica— de grans grups editorials fa que aparadors i taulells tinguin de vegades un clar aspecte monocolor. La força de la venda en castellà, d'altra banda, fa que la disjuntiva entre una edició catalana i una edició castellana de la mateixa obra se solgui decantar molt clarament per l'opció castellana. Davant d'un nou títol de Harry Potter, jo mateix m'he vist obligat a buscar la versió catalana en algun racó o sota piles de títols en castellà.

En el cas del català tampoc no han sorgit, com potser podríem esperar, llibreries especialitzades. En gran part, perquè el català encara és molt poc present en el llibre de divulgació, tècnic, jurídic, etc. Però de la mateixa manera com hi ha llibreries d'art i arquitectura, de medicina, de dret, de viatges, de novel·la negra o d'alguna altra disciplina, no n'hi cap de tècnica que hagi pogut especialitzar-se gràcies a un fons especial en català.

Fóra injust no acabar aquest repàs de les llibreries sense mencionar una xarxa excepcional i dinàmica de llibreries que dinamitzen el món del llibre i la lectura. A Mataró, a Vilanova, a Girona, a Barcelona... hi ha llibreters excepcionals que fan de les llibreries un centre d'atracció per als lectors i un punt d'animació cultural. I, al costat de les llibreries, cal fer esment del Dia del Llibre que, ideat pel valencià Vicent Clavel (1888-1967), de l'Editorial Cervantes, es va celebrar per primer cop el 7 d'octubre del 1927 i, a partir del 1931, va passar a celebrar-se en la Diada de Sant Jordi. Des del 1995, promogut per la UNESCO, és també el Dia Mundial del Llibre i dels Drets d'Autor. La implantació del Dia del Llibre ha estat tan gran a Catalunya, coincidint, a més amb la Diada de Sant Jordi, que ha esdevingut una mena de festa no oficial de grandíssima repercussió arreu. Les vendes d'aquesta data representen un tant per cent molt important de les vendes anuals d'editors i llibreters. L'èxit, però, ha fet que, en els darrers anys, el consumisme i les promocions dels mitjans de comunicació hagin arraconat el protagonisme dels escriptors en favor dels personatges públics o de la televisió. Aquest fet ha creat un cert enuig, però no varia en res l'enorme importància de la festa de Sant Jordi per a apropar el llibre als lectors (se celebra a totes les escoles) i per donar força a tots els sectors de la indústria editorial.

El foment de la lectura, avui. Els nous mitjans audiovisuals

A l'inici, he fet una al·lusió als progressos de l'alfabetització al llarg del segle XX. Avui, a l'entrada del segle XXI, és just que ens tornem a qüestionar quina és la situació i com ens afecta. Avui més que mai, l'alfabetització és un requisit imprescindible per fer qualsevol passa en la vida: llegim constantment les instruccions de l'autobús, del metro, dels parquímetres, dels

caixers automàtics, els preus de les ofertes del súper... Un analfabet total té avui una vida extraordinàriament complicada. Però l'alfabetització ha estat també substituïda per l'alfabetització audiovisual. Les lletres o els mots han passat a ser icones. El jovent pot funcionar davant la pantalla de l'ordinador o de la Play Station sense llegir, sempre que n'hagi après els codis de funcionament. Hi ha, doncs, qui parla d'un nou analfabetisme. En qualsevol cas, allò que és cert és que la «necessitat de llegir» s'ha vist radicalment reduïda: les notícies del diari han estat substituïdes per la ràdio o la televisió; les cartes, pels missatges iconogràfics o encriptats dels SMS; els informes o documents, per l'accés immediat a la informació d'Internet.

Davant d'aquesta situació caldria pensar què vol dir avui i què voldrà dir en el futur el foment de la lectura. De quina manera podem estimular els joves a continuar llegint, a llegir més. La desaparició de l'ensenyament de la literatura dels programes escolars, l'èmfasi en els treballs pràctics i les noves tecnologies han provocat una alarmant davallada de les competències lectores entre els joves. Però cal trobar, dins el ventall inexhaurible de la literatura de tots els temps, els elements que ens permetin de tornar a incentivar els nois, no només en les etapes d'ensenyament obligatori, sinó en l'edat adolescent, perquè mai no deixin de ser lectors. Si els models socials no canvien de forma radical, el prestigi mateix de la lectura, del llibre, acabarà arraconat del tot. De fet, la consideració sociocultural que podia haver representat fa cinquanta anys tenir una bona biblioteca, avui ja és una curiosa excentricitat.

Les indústries culturals

No he parlat fins ara de les anomenades «indústries culturals», una qualificació que ha fet fortuna, malgrat l'estranyesa de l'associació entre cultura, que gairebé sempre ha estat un bé de lliure disposició, i indústria, un teixit de relacions que sol tenir com a finalitat l'expansió i el benefici econòmic. En qualsevol cas, avui, les indústries culturals tenen un gran pes específic pel fet que el sector del lleure, on solen ser incloses, és tan o més important que molts altres sectors productius o terciaris. A diferència del que podia passar a començament o a mitjan segle XX, sectors com l'esport, el teatre, el cinema, la música, etc. han esdevingut mitjans de producció descomunals, els productes dels quals són, sovint, en mans de multinacionals i consumits arreu del planeta de manera molt semblant. Per no abandonar de sobte el món del llibre, segons l'*Índex Translationum* (la base de dades sobre traduccions que manté la UNESCO), l'autor més traduït al món ja no és Marx o Lenin, Jules Verne, Agatha Christie ni la Bíblia, sinó la Walt Disney Corporation. És a dir, el món de l'entreteniment, el producte dibuixat des d'uns estudis (perquè sovint es tracta de llibrets sense gairebé lletra) ha esdevingut el conglomerat més gran de la traducció, ha suplantat els autors individuals, i ha fet del mercat global allò que ens iguala de manera definitiva, que esdevé una referència comunicativa comuna a Mongòlia, a la Patagònia o a Sant Vicent de Calders.

Podem observar una situació no gaire diferent en el sector audiovisual, que inclou el cinema i les produccions televisives. El cinema que ha mogut masses i que s'ha convertit en l'aliment narratiu de gairebé totes les llars, depèn, en gran mesura, de les grans productores internacionals. La producció de cinema autòcton ha estat i continua essent molt minsa, no sols per la migradesa dels ajuts, sinó perquè, en aquest com en tants d'altres casos, sembla que és impossible anar contra «les lleis del mercat» dominades pels més forts. Els tímids intents dels governs catalans per augmentar les quotes de pantalla de les pel·lícules doblades al català i les pressions descarades de les *majors* nord-americanes de distribució fan escriure o fan plorar, però no inviten a tirar coets. I llevat de les cadenes autonòmiques, de titularitat pública —o de les productores privades que en depenen—, no hi ha una gran producció en aquest sector. Tanmateix, és el sector més nou i el que més ha crescut i, segons les estadístiques del Departament de Cultura, el que manté més persones ocupades en tots els camps de la cultura (el 31 %, el 2001) i el que produeix un valor brut afegit més alt (un 34 %, també el 2001), percentatges que podem comparar amb el 25 o el 31 %, respectivament, del sector del llibre. Tot i que és impossible preveure el creixement d'aquestes indústries culturals més noves, és molt possible que ens trobem, com s'esdevenia amb el llibre, davant de certes paradoxes resistencialistes. El sector audiovisual podrà fer un petit forat dins el mercat local, amb alguns elements d'exportació, i serà sobretot competitiu i pròsper en la mesura en què no sols atengui el mercat en català, sinó d'altres mercats: que els programes i les sèries de televisió puguin ser venuts, que les retransmissions esportives siguin cobejades des de l'estranger, que quatre pel·lícules mal comptades tinguin prou vida per no generar pèrdues i perpetuar una petita professionalització, com la que han assolit, aquí caic allà m'aixeco, alguns escriptors.

Potser un punt i a part és el que fa referència al teatre. El teatre és un espectacle al qual té accés tota mena de públic, alfabetitzat o no. I el teatre havia, efectivament, viscut alguna època gloriosa, sobretot quan era una de les formes d'entreteniment més populars, de manera que, històricament, a Catalunya, el teatre en català ha tingut una consideració pública i comercial important. Àngel Guimerà, Ignasi Iglésias, Santiago Rusiñol, Josep M. de Sagarra són figures de la literatura del segle XX que van associades a èxits comercials i populars. La represa de l'anomenat teatre independent a partir de mitjan anys cinquanta va ser, en gran part, paral·lela a la del llibre: petites companyies, funcions escasses, medis rudimentaris, gran dedicació vocacional... L'Agrupació Dramàtica Barcelona, la Cúpula del Coliseum, el Romea, el Lliure de Gràcia són, també, fites en el camí de la història teatral, però difícilment fites en la història de cap mena d'indústria cultural potent. Quan la necessitat d'industrialització —és a dir, de disposar de mitjans costosos i d'equipaments adequats— apareix, el sector queda supeditat a la iniciativa pública: és l'administració qui se n'ha de fer càrrec o bé completament, creant institucions públiques, o bé subvencionant àmpliament el sector privat. La indústria cultural, aquí, de manera paradoxal, ha esdevingut un servei públic pagat amb diners de tots

els contribuents, amb les excepcions que facin al cas, que són poques. Però també cal reconèixer que les iniciatives privades de l'època franquista van aconseguir un rar fenomen: que el teatre que s'ofereix a Catalunya avui sigui majoritàriament en català. Si ho comparéssim amb l'oferta cinematogràfica, de llibres o de cançons, de seguida ens adonaríem d'aquesta especificitat que ha servit, d'altra banda, per a generar un teixit d'autors, directors, escenògrafs, actors, etc. prou considerable.

I si parléssim de la dansa o de la música, encara ens adonaríem més que aquestes suposades indústries culturals es troben supeditades als bons —o exigus— oficis de l'administració pública. La possibilitat d'una orquestra independent, no subvencionada, que pogués guanyar-se la vida, és avui una total utopia, i no diguem un teatre d'òpera privat. I això que les orquestres i les òperes són espectacles que no tenen cap connotació lingüística i que, per tant, poden funcionar amb independència de quina sigui la llengua habitual del seu públic. Aquest, però, no és el cas de la cançó, on també els punts àlgids de la nova cançó o, anys més tard, del rock català, han quedat diluïts en un mercat directament dominat pels interessos de les multinacionals i on l'exigència d'emprar l'anglès o el castellà sembla ser un *sine qua non* de la promoció. La pervivència d'alguns noms mítics (Raimon, Serrat, Llach, Bonet...) no oculta els entrebancs que aquest tipus de música té per tirar endavant, sobretot davant la invasió dels èxits internacionals que compten amb una inversió espectacular. Si l'oferta del llibre en català a les llibreries és avui limitada, l'oferta de gravacions de cantants catalans —n'hi ha prou amb entrar en qualsevol botiga de discos— és realment residual.

La dificultat de conciliar la producció de béns culturals amb el fet que aquests béns tinguin una rendibilitat suficient o alta ens ha dut a una situació sectorial curiosa. Mentre el teatre, l'òpera i les orquestres viuen de les inversions públiques, perquè en mans privades serien empreses deficitàries, els sectors dels audiovisuals, la música, els llibres no toleren cap intrusió dels poders públics, perquè la qualifiquen d'una mena de competència deslleial. A mi no em semblaria gens malament, posem per cas, la creació d'una «Editora Nacional» que publicués a preus assequibles edicions crítiques dels clàssics antics i moderns i mantingués un estoc constant de butxaca del cànnon literari català. Quan això s'ha intentat —com es va fer en col·leccions com ara «Les Millors Obres de la Literatura Catalana», «Les Millors Obres de la Literatura Universal», «Clàssics del Pensament Modern», o «Textos filosòfics»—, s'ha fet amb la complicitat d'entitats creditícies o de institucions públiques, però deixant la iniciativa en mans d'editors privats. La paradoxa és que avui, per manca d'una política unitària i entenimentada, s'ha deixat el terreny desbrossat a favor del campí qui pugui de la lliure competència, de manera que, com que ningú no es vol fer càrrec d'allò que és minoritari o que no dona beneficis immediats, han de ser sovint petites editorials o institucions universitàries les que produeixin amb comptagotes edicions crítiques o reedicions d'autors menys coneguts.

Conclusions

El món del llibre ha assolit al llarg del segle XX una puixança que mai no havia conegut. Això ha estat a causa de dos fenòmens: la dependència de l'edició en català de la gran indústria editorial en castellà feta a Catalunya, i la concreció de les aspiracions nacionals i culturals del país, materialitzada en diferents moments de la història —el més llarg dels quals és l'actual democràcia. Malgrat el trasbals importantíssim de la Guerra, la indústria s'ha refet molt millor que no pas el públic lector, i l'edició exclusivament en català ha funcionat quan hi ha hagut voluntarisme al darrere, i sovint ha fracassat quan esperava viure i prosperar econòmicament gràcies a una massa crítica suficient. Aquesta massa crítica no existeix, perquè la concurrència del castellà és abassegadora i perquè els anys d'oficialitat del català han coincidit ja amb els canvis de models culturals i, en especial, amb la presència aclaparadora dels mitjans audiovisuals. El nombre de títols editats és espectacular i ens pot fer sentir cofois, però els índexs de vendes i de lectures són absolutament vergonyosos: aquests dies se'ns acaba de dir que només un 42 % de la gent llegeix algun llibre a l'any i que, d'aquests, un 78 % ho fa en castellà.³¹ Això, sobre una població d'uns set milions, deixa en sis-cents mil els possibles lectors, una massa crítica ben escarrassada. A més, els models de la societat actual han esborrat la pàtina de respecte i simbologia positiva que havien tingut els escriptors fins a la Guerra, consideració que es va veure enfortida per l'opressió de la dictadura i que va perllongar-se gairebé fins a la transició (vull recordar, pel seu alt valor simbòlic, que Jordi Rubió, Joan Oliver i Salvador Espriu figuraven entre els intel·lectuals convidats a la constitució del Sindicat Lliure d'Estudiants als caputxins de Sarrià l'any 1966). Avui, però, les icones que s'imposen en el món de la cultura estan supeditades al mercantilisme global, als guanys econòmics, i no pas a cap mena d'actitud intel·lectual o qualitat de les obres. Això potser pot afavorir la proliferació d'un cert mercat de productes estandarditzats i globals, fets en català o traduïts al català, i alguns dels èxits contemporanis del món del llibre ja són títols dirigits a aquest món híbrid i transcultural. Altres productes més arrelats a la cultura i a la tradició literària catalana ho tindran més magre, però sobreviuran gràcies a les petites editorials voluntaristes i a tiratges insignificants, com ja ha estat el cas en altres èpoques. En el món dels *best-sellers* fútils, els lectors de Riba, Foix o Pla potser constituïran una reduïda estirp d'acadèmics, especialistes o col·leccionistes lletraferits, residuals i tan insubornables com els gals d'Astèrix. Els grans editors continuaran adaptant les seves mercaderies a la demanda del mercat i l'autoajuda, els *coelhos*, els *harrys potters*, les memòries de les *top models* o dels presentadors televisius, o les cuines sofisticades vendran cada setmana milers d'exemplars que seran destronats i oblidats a la setmana següent. La tenaç política dels socialistes i conser-

31. En unes declaracions a la premsa del conseller de Cultura de la Generalitat, J. M. Tresserras, l'octubre del 2007.

vadors espanyols (i d'alguns dels catalans) per trossejar la unitat lingüística i fer del fenomen cultural català una cosa residual ha fet perdre molt de temps i energies en explicacions i justificacions innecessàries. La meua visió de futur per al llibre en català és, doncs, moderadament pessimista. Si, com acabo de dir, l'*Index Translationum* de la UNESCO situa al capdamunt dels autors més traduïts al món, un escriptor fantasma com la Walt Disney Corporation, no ens hauria de sorprendre que, si l'Institut d'Estudis Catalans arriba a celebrar els seus dos-cents anys, la nova anàlisi sobre el món del llibre hagi de tenir lloc en el si de la Secció Històrico-Arqueològica.

Bibliografia

- ARÉVALO, Just (2000). «Notes sobre editors, col·leccions i obres populars i de consum que sí varen existir a la Barcelona del primer terç de segle». *Els Marges* [Barcelona], núm. 67 (octubre), p. 107-123.
- AA.DD. (2000-2001). *La novela popular en España* (2 vols.). Madrid: Robel. 438 i 359 p.
- *Mutacions d'una crisi. Mirada crítica a l'edició catalana (1975-2005)* (2007). Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa. 144 p.
- ASSOCIACIÓ D'EDITORS EN LLENGUA CATALANA (1996). *Anàlisi estadística de l'edició en llengua catalana de l'any 1995*. Barcelona, Palma de Mallorca i València. 26 p. [Document intern]
- (1996). *Estudi sobre la presència del llibre català a les llibreries*. Barcelona, Palma de Mallorca i València. 43 p. [Document intern]
- CAROL, Màrius; SANTAMARIA, Carles; VIDAL, Jaume (2001). *Noms per a una història de l'edició a Catalunya. José Manuel Lara Hernández. Josep Lluís Monreal. Josep Vergés*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya. 112 p.
- CREXELL, Joan (1990). *El llibre a Catalunya durant la guerra civil*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 196 p.
- CUBELES, Xavier (2003). «Una visió sectorial de l'economia de la cultura a Catalunya». *Nota d'economia*, núm. 76-77 (2n i 3r trimestres). En línia: <<https://www.gencat.net/economia/ccocat/>> [Consulta: setembre de 2007]
- EDICIONS 62 (1987). *Edicions 62. Vint-i-cinc anys (1962-1987)*. Barcelona: Edicions 62.
- (1992). *Catàleg General. Trenta anys de llibres en català*. Barcelona: Edicions 62. 376 p.
- EDITORIAL BARCINO (2005). *Clàssics i més. L'Editorial Barcino i Josep Maria de Casacuberta*, Barcelona: Barcino. 105 p.
- ESCOLAR, Hipólito (dir.) (1996). *Historia ilustrada del libro español. La edición moderna. Siglos XIX y XX*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez. 602 p.
- EUMO EDITORIAL (1999). *EUMO Editorial 1979-199. 20 anys*. Vic: EUMO. 78 p.
- FREIXAS, Sergi; GARRIGA, Jordi (2006). *Libros prohibidos. La vanguardia editorial desde principios del siglo XX hasta la Guerra Civil*. Pròleg d'Enric Satué. Barcelona: Viena Arte. 173 p.

- FUSTER, Joan, *L'aventura del llibre català*, (1972), dins *Obres completes*, 7. *Llengua. literatura, història* 2, Edicions 62, Barcelona 1994, p. 317-382.
- GATELL, Cristina; VIDAL, Jaume (2003). *Noms per a una història de l'edició a Catalunya*. Roser Rahola. Pablo Zenderera. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 93 p.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1999). *Montserrat. Cinc-cents anys de publicacions 1499-1999*, Barcelona: Departament de Cultura, Museu d'Història de Catalunya, 111 p.
- (2007). *Estadístiques culturals de Catalunya 2006. Actualització juny 2007*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.
- HERRALDE, Jorge (2006). *Por orden alfabético. Escritores, editores, amigos*. Barcelona: Anagrama, 354 p.
- (2007). *Autores catalanes traducidos al castellano. Una experiencia editorial (1971-2007)*. Barcelona: Anagrama, 35 p. [Edició no venal]
- HURTLEY, Jacqueline (1986). *Josep Janés, el combat per la cultura*. Barcelona: Curial, 378 p.
- INSTITUT DE CULTURA DE BARCELONA (2005). *Els futurs de la indústria editorial. Resums i conclusions del simposi*. Barcelona: Institut de Cultura de Barcelona, 256 p.
- Insula. Revista de letras y ciencias humanas*, núm. 729 (2007): *Letras catalanas, hoy* (setembre).
- LAGO CARBALLO, Antonio; GÓMEZ VILLEGAS, Nicanor (2006). *Un viaje de ida y vuelta. La edición española e iberoamericana (1936-1975)*. Madrid: Siruela, 266 p.
- LLANAS, Manuel (2004). *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XIX*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 381 p.
- (2005). *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (fins a 1939)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 349 p.
- (2006). *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XX (1939-1975)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 301 p.
- LLANAS, Manuel; PINYOL, Ramon (cur.) (2007). *Proa 1928-2003. 75 anys a tot vent*. Barcelona: Proa, 282 p.
- MANENT, Albert; CREXELL, Joan (1988). *Bibliografia catalana dels anys més difícils (1939-1943)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 69 p.
- (1989). *Bibliografia catalana: cap a la represa (1944-1946)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 150 p.
- MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE (2001). *Panorama de la edición española de libros*. Madrid, 178 p. [Anuari, cito per l'edició de l'any 2000]
- MONERS I PUJOL-BUSQUETS, Jordi (1995). «A la recerca de l'home nou». A: AA.DD. *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Vol. 8. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 306-321.
- MORET, Xavier (2002). *Tiempo de editores. La edición en España, 1939-1975*. Barcelona: Barcelona, 397 p.
- PLA I ARXÉ, Ramon (1975). «L'Avenç? (1891-1915): la modernització de la Renaixença». *Els Marges* [Barcelona], núm. 4 (maig), p. 23-38.
- QUADERNS CREMA (2004). *Vint-i-cinc anys*. Barcelona: Quaderns Crema, 116 p.

- SOPENA, Mireia (2006). *Editar la memòria. L'etapa resistent de Pòrtic (1963-1976)*. Barcelona: PAM, 211 p.
- VALLVERDÚ, Francesc (1971). *L'escriptor català i el problema de la llengua*. Barcelona: Edicions 62, 191 p. [N'hi ha versió castellana, del mateix any: *Sociología y lengua en la literatura catalana*. Madrid: Cuadernos para el diálogo, 227 p.]
- (1977). «L'edició catalana de 1923 a 1930». *Els Marges* [Barcelona], núm. 9, p. 23-50.